

AMERIČAN V SVOJI STARI DOMOVINI

LOUIS ADAMIČ

Louis Adamič je napisal ta članek za objavo v Združenih državah, za ameriške čitatelje. Tu je preveden le z malenkostnimi spremembami. Avtor ni imel namena, da bi se točno držal čiste resnice, temveč, da bi napisal svoje *bistveno* resnične vtise. Ponekod rad pretirava; drugod podcenjuje. S tem početjem ima namen, ugodno vplivati na ameriške čitatelje. Med drugim mu je namen tudi to, da bi med izobrazženimi Američani zbudil zanimanje za Slovenijo, s čimer jih upa privabiti semkaj kot posetnike in turiste. Ime Kranjsko uporablja zato, ker ima beseda *Carniola* v angleščini bogat, romantičen zvok.

Minulo pomlad, ko sem dobil Guggenheimovo ustanovo za enoletno znanstveno potovanje v Evropo, mi je bilo tri in trideset let in sem bival v Ameriki že devetnajst let. S štirinajstimi leti sem se bil — kot kmečki sin z malenkostno formalno „mestno izobrazbo“ — preselil v Ameriko s Kranjskega, tedaj majhne avstrijske dežele, danes pa še manjšega dela Dravske banovine v novi jugoslovanski državi; kajti po svetovni vojni je precejšen kos dežele zasedla Italija.

V teh devetnajstih letih sem postal Američan; v resnici sem pogosto menil, da sem bolj ameriški nego večina znanih mi ameriških državljanov po rojstvu. Neprestano sem se skoraj fanatično zanimal za potek ameriškega življenja — za ideje in sile, delujoče v ameriškem nacionalnem razvoju, za gibanja, težnje in osebnosti, za tehniški napredek, za socialne, gospodarske in politične probleme, sploh za vso strahovito in viharo dramo Novega sveta.

Za dogodke in zadeve izven Amerike sem se zanimal le mimogrede, samo toliko, kolikor so bili v zvezi ali so vplivali na Združene države. Govoril, pisal in čital sem zgolj angleško. Šestnajst let nisem bil dejansko v bližjem stiku z rojaki-izseljenci svoje narodnosti. Tri leta sem bil vojak v ameriški armadi. Po svetovni vojni sem prepotoval dobro polovico Združenih držav in sem bil na Havajih, Filipinih, v srednji in južni Ameriki. Zadnja leta sem postal ameriški pisatelj in opisujem ameriške zadeve za ameriške čitatelje. Naposled sem se oženil z Američanko.

Svoji ženi Stelli sem povedal o svoji otroški in zgodnji deški dobi samo nekaj glavnih dejstev in to malo, kar sem ji pripovedoval o svojih starših, rojstni vasi in hiši, se ji je zdelo „kakor povest“. Toliko da mi je verjela. Nji sem bil vedno Američan od glave do pete.

In zdaj naj bi se okoristila s finančno ugodnostjo prejete Guggenheimove ustanove ter odpotovala v Evropo.

Neki dan zgodaj v aprilu je dejala Stella: „Obiskala bova kajpada tvoje ljudi na Kranjskem.“ Po vsem videzu je menila, da je obisk mojih ljudi na Kranjskem nekaj samo po sebi umljivega.

„Oh, seveda“, sem odvrnil . . . „Seveda“, sem ponovil neslišno sam pri sebi. Nato sem dodal glasno: „Samo na kratek obisk pojdeva, kajpada — nemara za kako popoldne.“

Opomnila je: „Tako je sem si mislila kaj takega, ko si mi pripovedoval, da imaš svojce tam — v Karnijoli (to ime mi zelo prijetno zveni) — in zdaj sem radovedna, kaj je z njimi — kakšni so ti ljudje.“

„Tudi jaz sem radoveden“, sem rekel, dasi prav za prav menda nisem bil; vsaj v globljem, bistvenem smislu ne.

Kljub temu sem pisal svoji rodbini v stari domovini, da jo bržkone v nedeljo popoldne, dne petnajstega maja, s svojo ženo, ki je Američanka in ne govori slovenski, obiščem. Prihod ladje, ki sva se namenila odpluti z njo, je bil napovedan na štirinajstega v Trstu, in preračunal sem, da nama bo prvo opravilo poset doma, na kar si bova takoj poiskala bivališče kje na planinah v Italiji, Švici ali Avstriji — kjerkoli že v Evropi — in bom začel pisati svojo novo knjigo o ameriških zadevah.

Tri tedne pozneje sem dejal sredi Atlantskega oceana Stelli: „Ta obisk v domovini me malce skrbi.“

„Opazila sem, da te nekaj vznemirja“, je rekla. „Čemu pač?“

„No,“ sem ji pričel pojasnjevati, „dolgo je že od tedaj, ko sem odšel iz domovine, čeprav se mi nekako zdi, da je bilo šele predvčerajšnjim. Zelo mlad sem bil tedaj in zdi se mi, da sem se odtehmaj precej — bistveno — spremenil. Vse moje čustveno in umsko življenje je danes nekako zakoreninjeno v Ameriki. Ves pripadam Ameriki. Moja stara domovina je, rekel bi, milijon milj od mene, kakor da bi bila na nekem drugem planetu. In v tej moji stari domovini je moja rodbina.“

Seveda se spominjam svojih staršev, kakršni so bili pred mojim odhodom z doma, toda zdaj mi je postal ta spomin dokaj moten zaradi misli, ki se mi vsak hip vsiljujejo v dušo, da so se namreč v teh devetnajstih letih, ki so bila drastična, viharna doba za vsakogar v Evropi, tudi oni spremenili — se ne samo postarali, temveč se bržčas spremenili tudi v svojem značaju. To še bolj povečava razdaljo med menoj in njimi.

Na Kranjskem imam štiri brate in pet sester. Sedem od teh jih je bilo na svetu že pred devetnajstimi leti. Dva sta se rodila pozneje. ○

teh dveh seveda ne vem prav ničesar, razen da jima je ime Jože in Anica in da jima je sedemnajst, oziroma petnajst let. Drugih se spominjam samo nejasno, kakršni so bili l. 1913. Jaz sem bil po letih prvi od njih (trije otroci pred menoj so umrli). Druga sestra po letih, Tončka, je imela tedaj trinajst let. Prvi brat za mano, Stan, je imel deset let. Najmlajšemu bratu, Francetu, je bilo nekaj čez eno leto. Zdaj šteje blizu ena in dvajset let. Tončka jih ima dva in trideset, je omožena in ima dva otroka. Stánu je devet in dvajset let. Druga sestra, Mimi, je imela ob mojem odhodu štiri leta. Zdaj ji je tri in dvajset let, je usmiljenka in ji je ime Manuela. Zakaj je postala redovnica, mi ni znano. Potem so še brat Ante, pa sestra Pavla in Poldka — zame zgolj imena. In zdaj jih grem obiskat, kar se mi zdi nekako edino primerno.“

„To bo bržkone zelo zanimivo“, je opomnila Stella.

„Bržkone bo zelo nerodno“, sem menil jaz. „Zadnjih petnajst let so bili moji stiki z domom izredno rahli. V onih dveh letih, odkar se je Amerika pridružila vojni, nisem mogel pisati svojcem, ker sem služil v ameriški armadi, a oni so bili v Avstriji. Dve, tri leta po vojni so bile moje razmere take, da mi ni kazalo pisati nikomur; potemtakem nisem pisal. Zadnjih osem ali devet let sem redno pisal domov vsakih šest mesecev enkrat — kako razglednico ali dopisnico s sporočilom, da sem zdrav in da upam, da so tudi oni. Več nisem mogel pisati. Prvič: nisem jim mogel pričeti pripovedovati o Ameriki in o sebi tako, kakor sem čutil, kakšen čudovit in strašen del zemlje da je Amerika, kako me je očarala in prevzela. Lahko bi kaj napačno razumeli; nekaj, kar bi jih moglo kakorkoli že vznemirjati; in tedaj bi jim moral pojasnjevati in tako dalje; pisanju potemtakem ne bi bilo konca — čemu neki? In na vse zadnje ne bi prav za prav nič ali pa prav malo vedeli o Ameriki ali meni. Saj mora človek živeti v Združenih državah leta in leta, da jo šele prične spoznavati. Razen tega bi bržkone hotel tudi ta ali oni mojih bratov in sester priti semkaj, če bi jih preveč zainteresiral za Ameriko — tega pa nisem želel. Imel sem dovolj lastnih neprilik. In bržkone se jim je prav tako dobro godilo tamkaj, kakor bi se jim godilo v Ameriki. Še nekaj: zadnja leta se lahko samo o najbolj vsakdanjih stvareh izražam v svoji materinščini. O zamotanejših rečeh, kakor n. pr. o svojem življenju v Ameriki, ne bi mogel pisati v slovenščini.

Doma, kajpada, niso mogli razumeti, kaj je z menoj, da jim tako malo pišem; in v svoji kmečki potrpežljivosti in v svojem kmečkem ponosu (ki, če se prav spominjam, ne pada na kolena niti pred člani lastne družine) me tudi oni niso prosili kakšnih pojasnil in njihova

pisma meni so bila malone prav tako kratka kakor moja njim. Odgovarjali so mi navadno — bodisi mati ali pa kateri bratov ali sester —, da so takisto zdravi, hvala Bogu. Ob tej ali drugi posebni priliki so mi sporočili kakšno novico, n. pr. da se je Tončka omožila ali da ima otroka, da je moral Stan ali Ante odriniti k vojakom, da je Mimi postala redovnica — zgolj suha dejstva, nič več.

Potemtakem ne vem, kaj bom našel doma. Niti pojma nimam, kako se jim godi v gospodarskem pogledu. Ko sem odpotoval v Ameriko, je bil moj oče premožen kmet v vasi. Danes je pa, če je kaj verjeti ameriškem časopisju, vsa Evropa v gospodarski stiski, pa ne vem, kako je z mojimi ljudmi. Potem moraš imeti na umu tudi to, da prihajam iz Amerike, in o človeku, ki se vrača iz Amerike, pričakujejo ljudje, da bo prinesel s seboj poln lonec denarja in bo pomagal onim, ki so ostali doma — jaz imam pa samo to Guggenheimovo ustanovo, ki bo komaj zadoščala, da se bova leto dni vzdržala v Evropi.“

Stella je bila optimistična. „Nemara pa ne bo tako hudo, kakor se bojiš. Morda so tvoji ljudje prav tako v skrbeh zate — kaj da je Amerika napravila s teboj, kakšno dekle si si vzela za ženo — kakor skrbi tebe, kako je z njimi in kaj je teh devetnajst let storilo z njimi.“

„Prav lahko mogoče“, sem pripomnil. Čutil sem se malo boljšega, toda ne dosti in ne za dolgo časa.

*

Naš parnik se je ustavil po nekaj urah v Lizaboni, Gibraltaru, Kanah, Napolju in Palermu. Razen v Kanah, so nas, kadar smo stopili na kopno, povsod nadlegovali razcapani pobalini s kričanjem: „Dajte! Dajte!“ in nam na vse mogoče načine kazali, da so lačni in bi radi jedli. Na cestah (zlasti v Lizaboni) so pristopale k nama ženske z otroki v naročju (prsi so jim bile usehle) in kazale, da so jim dojenčki gladni. Po večini so bile nedvomno beračice po poklicu, oblečene in izurjene za svoj beraški posel, toda celó kot take so delale slab vtis na človeka.

„V Jugoslaviji bo bržkone še huje“, sem rekel.

Proti jutru trinajstega maja smo zapluli vzdolž obale jugoslovanske Dalmacije z njenimi otočki in svetlimi mesteci, ležečimi po vrsti na obrežju, in polagoma sem se pričel čutiti boljšega. Sam ne vem, zakaj. Nemara zato, ker so bili grički na obali tako zelo podobni južnokaliifornijskim brdom od San Pedra do San Diega, kjer sem bival več let zapovrstjo. Morda pa tudi zato, ker je bilo Jadransko morje mnogo bolj sinje in ljubko od Sredozemskega.

Toda celó v takem razpoloženju sem bil kaj malo pripravljen za Dubrovnik ali Raguso, kakor ga imenujejo Italijani. Ko smo se mu bližali, je bil z ladje videti nenaraven. „Kakor pozornica, opremljena za igro“, je pripomnila Stella. In neki drugi Američan, ki je slonel poleg nje na ograji, je dejal: „Človek bi pričakoval, da se bo vsak trenutek prikazal izza ozadja trop igralcev in zapel ono: ‚Iz vesele smo vasi‘ . . .“

Parnik se je za tri ure ustavil in odšli smo na suho. Tukaj nas niso nadlegovali berači. Nekaj mladih fantov na izkrcevališču je bilo malone prav tako razcapanih, kakor so bili dečki v Palermu, toda niti sledu lakote ali bolehavosti ni bilo opaziti na njih. Usta so jim bila pretegnjena malone do ušes. Zobje so jim bili beli in močni. V obraz so bili zagoreli. Kodri razmršenih temnih las so jim viseli na modre oči.

Stella je ponudila nekomu teh razcapancev nekaj drobiža. On jo je začudeno pogledal. „Zašto?“ je vprašal. Pojasnil sem fantu v hrvaščini (ki sem jo na svoje začudenje pričel mahoma s prav majhno težavo lomiti), da mu hoče moja žena podariti nekaj drobiža. Dečku se je namrgodil obraz. Dejal je: „Hvala lijepa! Ne prosim miloščine!“ Nato so se mu pa, kakor da se je iznenada nečesa domislil, mlade od solnca zagorele poteze razjasnile. „Če želita biti z gospo prijazna in dobra do mene,“ je zajeceljal, „mi izvolite dati kako ameriško svaljčico, če jo imate.“

Dobil je lepo število svaljčic, na kar so se mu usta in oči — ves obraz — raztegnila v smeh, ki ga ne morem opisati. „Hvala lijepa!“ je vzkliknil in jo popihal. Več drugih dečkov je z njim vred zakričalo in jo ubralo za njim.

„Ponosen paglavec!“ je dejala Stella veselo.

Čutil sem se velikega. „Moje ljudstvo!“ sem dejal samemu sebi. „Ne prosim miloščine!“ Toliko da jo nisem ubral za bosopetnikom ter ga objel. „Moje ljudstvo!“ sem rekel glasno.

Stella se je zasmejala. Oba sva se smejala.

Stopala sva po starodavnih, solnčnih in senčnih ulicah mesta, ki mu zgodovina sega nazaj v predkrščansko rimsko dobo. Več ulic ni bilo prav nič ulicam podobnih, temveč so bila le nekaka vijugasta stopnišča, držeča od glavnih ulic ob obrežni strani strmo navzgor. Med ljudmi, ki sva jih videla, je bilo po vsem videzu nekaj tujcev-posetnikov ali turistov iz Avstrije, Češkoslovaške, Nemčije, Francije in Anglije — toda pretežno so bili dalmatinski rojaki vseh mogočih življenjskih let, v pisanih, doma tkanih nošah, pa srbsko-mohamedanski delavci iz bližnje Bosne in Hercegovine s srbijanskimi navzgor zapognjenimi sandalami, kratkimi turškimi hlačami, jopiči in fesi. V neki ulici sva videla na eni

strani dve zagrnjeni mohamedanki, na drugi pa dve katoliški redovnici. Na čistih pragih so sedele matere, doječe svoje malčke. Povsod po ulicah so mrgolele gruče naraščaja.

„Kakšni obrazi!“ je venomer vzklikala Stella. „Kako so videti polni solnca, zdravja in ljubkosti. Celó nelepi otroci so krasni, tako so zdravi in zagoreli.“

V nasprotju z Lizabono, Napoljem in Palermom se nama ni v Dubrovniku nihče vsiljeval s prodajanjem. Vodniki se nama niso ponujali. Nihče nama ni prodajal erotičnih fotografij. V majhnih bazarjih, v katerih je bila očividno kaj borna kupčija, se moški in ženski uslužbenci po vsem videzu niso brigali, ali se bo mimoidoči ustavil in kupil kako domačo vezenino, draguljarski izdelek, lončevino ali ne. Pomenkovali so se in se smejali drug drugemu ali pa sedeli tiho na toplem solncu.

Ko sva odhajala po stopničasti ulici nazaj proti izkrcevališču, sva srečala vitko, visoko dalmatinsko mladenko sijajnega telesnega ustroja, s temnimi lasmi in modrimi očmi, oblečeno v prijetno pisano mešanico jugoslovanskih noš. Na glavi se ji je zibala velika košara, polna perila za kakega stanovalca vile ali stanovanjskega hotela nad Starim mestom. Košara je bila videti del dekleta. Počasi je stopala in se zibala v bokih. Roke so ji bile krepke in gole. Eno roko je držala podvito v boku. V drugi je nosila šop „zlate kiše“. Upočasila je korake, da naju bi pogledala; očividno jo je zanimala Stellina ameriška obleka.

„Dobar dan!“ sem jo pozdravil.

„Dobar dan!“ je odvrnila, se nasmejala — zopet s smehom, ki ga z besedo ni mogoče primerno opisati — in se ustavila. „Ste li naši — naše narodnosti?“

„Jaz sem po rodu Slovenec“, sem dejal. „Moja žena je pa Američanka. Iz Amerike prihajava.“

„Tako!“ je željno nadaljevala mladenka. „Tudi moj stric je v Ameriki. Ribič je v Lousiani, kjer se veletok Mississippi izliva v morje.“ Medtem se je ves čas smejala.

„Zalo dekle“, je opomnila Stella. „Bujnega telesa.“

Prevedel sem: „Moja žena pravi, da ste zala in ‚ljubkega‘ telesa“, kajti za ženin angleški izraz „swell“ nisem vedel nobene primerne hrvaške besede.

Dekletov smeh se je razširil in poglobil, zardela je v obraz in tilnik. „Hvala lijepa!“ je dejala. „Prosim, recite svoji ameriški ženi, da je *ona* zala.“

Povedal sem Stelli, kar je reklo dekle. Nato ji je podala mladenka iz šopa, ki ga je nosila, več steblik zlatega dežja in je brez besede odšla po stopnicah.

„To je lepota po mojem okusu“, je dejala Stella, gledajoč za mladenko. „Tako preprosta, odkritosrčna kretnja.“

Pri tej priči sem dobil občutek, da bo v Jugoslaviji vse v redu; da bo nemara tudi moj obisk doma bolj vesel kakor namenjen od usode.

*

Petnajst ur pozneje — v soboto popoldne — je ladja pristala v Trstu.

Preden sva odšla s Stello s parnika, je prišel na krov slovenski gospod, ki sta ga bila sama vljudnost in kavalirstvo. Priklonil se je, mi podal roko, se ponovno priklonil in poljubil Stelli roko. Nato mi je pričel pojasnjevati s kar najbolj točnimi, formalnimi, a vendarle ne nelepimi besedami, da je osebni predstavitelj *bana* — upravitelja Dravske banovine (ki obsega Slovenijo) in da je njegova posebna dolžnost, sprejeti me službeno v moji stari domovini in paziti, da mi na italijansko-jugoslovanski meji jugoslovanski cariniki ne bodo premetavali perila ali nama prizadevali kakšnih drugih preglavic, in sploh gledati, kolikor bo v njegovi moči, da nama bo prebivanje v *banovini* kar najudobnejše in najveselejše. Ponudil se nama je za desno roko — in se zopet poklonil. Nato se je še enkrat priklonil in dejal, da si Slovenija — prav za prav vsa Jugoslavija — šteje v čast in je prevesela, da sem prišel domov.

Vse to sem poskušal smatrati za suho vnanjost in sem se zahvalil gospodu v svoji zmedenosti po slovensko, kar najbolje sem mogel, odkar že šestnajst let nisem govoril slovenski. Nato sem povedal Stelli, kaj vse to pomeni.

Z razširjenimi očmi je dejala čez nekaj časa: „Toda čemu? Ker si pisatelj?“

„Menda že“, sem pritrdil.

„Dečko je odšel po širnem svetu in se srečno vrnil domov!“

Oba sva se zasmejala in Slovenec, ki ni razumel angleško, se je vljudno pridružil najinemu smehu. Seveda mu nisem pojasnil, čemu nama je to smešno. Tudi mu na primer nisem povedal, da sta moji dve knjigi, ki sem ju bil izdal v Združenih državah, doživeli žalostno in nezadostno prodajo, dasi so ju hvalili kritiki in izdajatelji revij širom vse zemlje; da sem v Ameriki nič — eden izmed mladih pisunov, živečih v večnem strahu, da odklonjeni ne zdrčijo v pozabo; da v Ameriki prav za prav nobenemu pisatelju ne cveto rožice; da je za ameriško mišljenje malone neumljivo, da bi vlada službeno izkazovala čast pisateljem.

Gospod je potegnil iz svoje aktovke šop slovenskih in drugih jugoslovanskih časnikov iz nedavnega časa. V njih so bili dolgi članki o mojem „razširjenem slovesu“ in „velikih uspehih“ v Ameriki in so navajali prevedene citate iz ugodnih ocen mojih knjig. V vseh časnikih so bili napisi skoraj eni in isti. Nekateri izmed njih so imeli zaključno opombo, ki se je končala: „Našemu odličnemu rojaku in posetniku: DOBRODOŠEL DOMA!“

„Kakor vidite, gospod,“ je dejal banov predstavitelj, „je vsa dežela pokonci. Časnikarji v Ljubljani želijo interviewa z vami, toda ker si nedvomno želite, da se po potovanju najprej odpočijete in obiščete svoje, sem jih svaril, da naj vas ne motijo, recimo, do ponedeljka ali do prvih dni drugega tedna, ko in če jih boste hoteli sprejeti.“

„Oh, prav lepa vam hvala!“ Interviewa z menoj! O čem? Vse svoje žive dni nisem nikoli dajal interviewa.

Sprva nisem mogel razumeti, čemu je v vsej javnosti zašumelo ob mojem prihodu. Spomnil sem se, da sem bil poslal nekaj izvodov svojih knjig svojim staršem, toda oni gotovo niso vprizorili tega hrupa. Tudi sem se spomnil, da so moji ljudje kdaj pa kdaj priložili svojim pismom kak majhen izrezek iz ljubljanskih listov, toda to ni moglo biti izvor vseh teh ceremonij. Tedaj mi je slučajno prišlo na misel, da mi je, preden smo odpluli, nekdo telefoniral, češ, da je ameriški dopisnik več dnevnikov v Jugoslaviji in da je čital v newyorških časopisih o mojem prejetju Guggenheimove ustanove in nameravanem izletu v Evropo, kjer bom, kakor upa, obiskal tudi Jugoslavijo — kajneda? Pritrdil sem, da bo tako. Pa s katerim parnikom da kanim odpluti — in še nekaj drugih takih vprašanj, ki sem mu nanja odgovoril. Nato je dejal, da je zasledoval „moje življenje v Ameriki leta in leta“ in da želi sedaj, ko odhajam domov, napisati „kaj kratkega“ o meni. In to „nekaj kratkega“ so bili ti dolgi članki v tucatu časopisov, izhajajočih v treh ali štirih različnih jugoslovanskih mestih.

Toda pravi vzrok in pomen vsega tega, kar se me pa le malo tiče, sem zvedel mnogo kasneje.

*

Kratka vožnja od Trsta do Ljubljane mi je bilo veselo doživetje, zlasti ko smo prešli preko italijanske meje in sem bil naposled v svoji stari domovini.

Bilo je krasno popoldne sredi pomladi in večina mojih zlih slutenj iz preteklega tedna se je razblinila. Kranjska dežela se po vsem videzu ni niti malo spremenila. Pred menoj je bila prav ona reka Sava s

svojimi pritoki kakor nekdam; isti gosto zarasli gozdnati griči in planine s sneženimi vrhovi; ista polja in travniki; iste vasi in iste cerkvice s sirovimi freskami svetnikov, naslikanimi od kmečkih umetnikov zunaj na zidovju; in isto ljudstvo, ki na isti stari način — počasi, potrpežljivo in (za moje ameriške oči) zaradi svojega napol primitivnega orodja in priprave nekam nezadostno obdeluje isto plodovito črno grudo. Svetovna vojna (dasi se je vršilo več najhujših bitk v doslišni daljavi kranjske dežele) ter drastična prelevitev Avstrije v Jugoslavijo l. 1918. — vsi ti dogodki niso bistveno vplivali na njeno zunanost, njeno izbrano in zdravo lepoto, spričo katere me je venomer žgečkalo v grlu in je Stella kar naprej vzklikala: „Ta dolina kakor vzorec!“ ali pa: „Kako idilično!“

Res, toliko da nisem pričel slepo poveličevati svoje stare domovine, toda s tem ne nameravam trditi, da so predeli kranjske dežele sami po sebi, z vsem preobiljem ljubkih dolin, jezer, rek, brd, gozdov in planin lepši od pokrajin, ki sem jih videl drugod po svetu. Znani so mi kraji v Združenih državah, ki so mnogo veličastnejši, toda hiše in mesta v Ameriki — novi deželi — često kvarijo naravno lepoto. Če pa ne hiše in mesta, tedaj pa oglasi ter kupi pločevinastih škotel in razmetane strojne šare zunaj hiš. Na Kranjskem pa preprosta kmečka arhitektura malih vasi nekako še povečuje lepoto podeželja. Hiše in vas *spadajo vkup*. Videti je, kakor da so hiše zrasle iz tal. Prav tjakaj spadajo, kjer so, tako v estetskem kakor v gospodarskem pogledu. Premnogo jih stoji še prav tam, kjer so stale pred pet, šest, sedem sto leti. Lepo se skladajo z gozdovi, polji, jezери. Te hiše so vzor dežele kot celote; njena osnovna in simpatična oznaka.

Isto velja za ljudstvo. Za kmete, ki gonijo vole po blatnih potih; za ženske, mlade in stare, v njihovih pisanih delovnih oblekah, ki plevejo in okopavajo njive, se često ustavljajo pri delu in se smejejo ter nas z rokami pozdravljajo v vlaku; za dekleta ob potokih, s podpasanimi krili, ki perejo težko doma tkano platno in ga oplakujejo ob velike, gladke skale; za drvarje, ki plavijo pravkar posekana debela po reki; za bosonoge, krepke otroke, igrajoče se pred hišami — vsi ti se mi zdijo neločljiv, večni, pomemben, vrojen del pokrajine, vzorne lepote in globoke harmonije kranjske dežele.

Stella je dejala: „Po mojem mnenju pesimistični pesnik Jeffers ne bi mogel pisati svojih pesnitev o zlobi in nepotrebnosti človeštva, o ‚minljivih boleznih‘, ki kvari sicer zdrav in krasen svet, če bi bil živel tukaj.“

Hvaležen sem ji bil za te besede. Vesel sem bil, da sem zopet na Kranjskem. Lepote te dežele sem bil seveda še bolj vesel zaradi tega,

ker mi je domovina. Kar zakričati sem hotel v pozdrav kmetom na polju vzdolž železniške proge.

Pa še neki drugi vtis sem dobil že na vlaku. Kranjska dežela se mi je zdela tako tako majhna. Spomnil sem se na primer, da so v moji deški dobi smatrali vožnjo iz Ljubljane v Trst za dolgo potovanje. Za vsakogar, ki je to pot napravil, je bil to življenjski dogodek. S Stello sva se pa vozila od Trsta do Ljubljane samo nekaj ur s počasnim vlakom, ki ga, kakor za šalo, imenujejo ekspres, in sva smatrala to pot seveda za kratko. Vlak se je vsakih par minut ustavil ob vaseh in malih mestih, ki sem se jih takoj vsaj po imenu spominjal. Ker so se mi vtisnile v dušo daljave v Združenih državah in desetisočmiljske razdalje, raztezajoče se za menoj preko ameriške celine in dveh velikih morij, so se mi razdalje na Kranjskem zdele komaj za deseti del takšnih, za kakršne sem jih imel pred devetnajstimi leti. Kranjska dežela se mi je skrčila od nekdanje avstrijske pokrajine komaj na nekoliko večji kos sveta, kot je kako veleposestvo na zapadu ali pa kak nacionalni park v Ameriki.

Ko smo proti večeru dospeli v Ljubljano, ki sem jo nekoč smatral za veliko mesto, je zdaj — s svojimi 70.000 prebivalci — takisto napravila name vtis majhnega, zelo majhnega kraja, saj sem imel za seboj New York, Los Angeles, Kansas City, Chicago.

Nekaj me je sililo, naj bi se odpeljal iz Ljubljane naravnost v svojo rojstno vas, ne daleč od tega mesta, toda, ker sem bil pisal svojcem, da me ne bo pred nedeljo popoldne, sva se odpravila z banovim zastopnikom v hotel prenočevat.

Po večerji je šla Stella spat, toda jaz nisem mogel tega storiti.

Odšel sem ven in sem se sprehajal do preko polnoči po motno razsvetljenih, tihih, skoraj zapuščenih ulicah in sem — na svoje veliko zadovoljstvo — sprevidel, da se nalik otalemu delu kranjske dežele tudi Ljubljana ni bistveno spremenila; v resnici, komajda celó na zunanje. Svetovna vojna in prehod iz Avstrije v Jugoslavijo se je nista doteknila. Stari rimski zid se mi je zdel nekoliko bolj okrušen, nego je bil po mojem spominu nekoč, in sredi mesta so gradili dvanajstnadstropen nebotičnik. Tudi mostovi preko Ljubljanice so tam kakor nekoč; vedno isti je stoletni grad s trdnjavske obzidjem, ki ga zdaj ponoči razsvetljujejo; isti je pol tisoč let stari magistrat, samo da stoji danes pred njim nov kip pokojnega srbskega kralja Petra. Iste stare cerkve in spomeniki pisateljev, jezikoslovcev, komponistov, govornikov in pesnikov; iste stare trgovine z nekdanjimi napisi nad vrati. Spomnil sem se, da sem tukaj kupoval papir in svinčnike, ko sem v zgodnjih desetih letih hodil v gimnazijo.

In tukaj sem kupoval žemljice in jabolka za predpoldansko južino; tu sem kupil kdaj pa kdaj kos kolača ali malo bonbonov; tu v tej stoletni knjigarni knjige; in sèm je moja mati hodila vsakih štirinajst dni kupovat blago in drobnarijo („bržkone hodi še danes“, sem rekel sam pri sebi). In tukajle je bila šola, ki sem jo posečal; tu je hiša, kjer sem dve leti stanoval; in tu gledališče, kjer sem videl prvokrat na pozornici Shakespearejevo dramo. Vse se mi je v duhu vrnilo in Ljubljana je zopet postala pomemben, vitalen del mojega življenja . . . Tu so cestni pometaji, stari možanci z dolgimi brezovimi metlami, ki kakor nekoč pometajo ponoči ceste. Pred menoj je prižigalec svetilk s svojim vitkim drogom, ki zdaj — nekako o polnoči — ugasuje nekatere svetilke. Tu sem se malone zaletel v majhnega črnega človeka — dimnikarja! Tu žarijo zastarta okna stare kavarne. Vstopil sem in naročil kavo, samo zato, da bi se prepričal, ali sedijo pri mizah isti tipi kakor nekoč pred devetnajstimi leti in čitajo časnike, igrajo šah, se pomenkujejo in razgovarjajo in kramljajo potihoma, da ne bi motili onih, ki čitajo ali igrajo šah. Tu je sama stalnost.

Vrnil sem se v hotel utrujen, notranje razburjen in globoko zadovoljen. Utrujen, kakor sem bil, nisem zaspal, dasi se je že svitalo. Nekaka napetost, ne neprijetna, ki se je nisem mogel znebiti, mi je kar naprej navdajala telo in dušo z novimi vtisi, nanovo prebujenimi spomini, mislimi na jutri . . . Kakšna bo moja mati? To mi je bilo nepričakovano silno važno. Ko sem odšel z doma, je bila še na solnčni strani srednje življenjske dobe; zdaj je že v zadnjih petdesetih letih; rodila je trinajst otrok, jih deset odgojila in vse svoje življenje delala trdo brez počitka . . . Pa oče? Osem križev je že šlo preko njega . . . Naša hiša? Nad šest sto let je stara, toda bržkone se ni prav nič spremenila, odkar je nisem videl, razen da ima nemara novo streho . . .

Ko sva prišla drugo jutro s Stello iz sobe, zva zagledala sredi sicer zapuščene hotelske veže dva visoka fanta. Na prvi hip naju nista opazila. Eden od njiju se je nestrpno prestopal sem ter tja. Drugi je strastno kadil svaljčico.

„To morata biti tvoja brata!“ je zašepetala Stella. Obstala sva na stopnišču. „Strašno sta ti podobna,“ je dodala; „le da sta lepa — moj Bog, kako sta lepa!“

Tedaj sta naju tudi fanta zagledala. Spoznala sta naju in široka, bronasta obraza sta se jima razširila v smeh, da so se jima videli beli zobje. Planila sta proti meni in jaz sem pohitel proti njima, in ob vznožju stopnic smo trčili drug v drugega. Segajoč si v roko, smo se vsi trije hkratu pričeli smejati. Nato se je še Stella pridružila našemu

smehu. Več minut nismo izpregovorili, temveč smo se zgolj smejali od veselja.

Bila sta moja brata France in Jože, gimnazijca; toda nista na stanovanju in hrani, kakor некоč jaz, v Ljubljani, temveč se vsak dan vozita v šolo z vlakom. V bistvu pa sta pod to svojo tenko skorjo mestne uglajenosti le dva mlada kmeta; krepka, zdrava, prekipevajoča od življenja, z dvema velikima rokama. Ko sem ju gledal, sem imel čudnosrečen občutek. Zdelo se mi je, kakor da bi gledal v čarobno zrcalo in bi se videl mahoma dvanajst ali šestnajst let mlajšega. S Stello nisva mogla odvrniti oči od njiju. Govorila sta malo nemško in francosko in Stella se je mogla nekaj malega pomeniti z njima. Toda sprva sta komaj mogla govoriti, ker sta bila od razburjenosti vsa iz sebe.

Polagoma sta mi pojasnila, da ju je mati poslala z zgodnjim jutranjim vlakom v Ljubljano, da bi me v mestu poiskala in me s prvim popoldanskim vlakom za gotovo privedla domov.

France je dejal: „Vsa vas — res, vsa dolina — je pokonci kakor še nikoli ne. Že cele tedne ne govori nihče v vseh sedemnajstih selih našega okraja nič drugega kakor o tvojem prihodu domov in tudi v druge okraje je že prodrla ta govorica. V naši dolini krožijo zdaj mestni časopisi v stokrat večjem številu. Vsakdo čita o tebi. Vsakdo bi te rad videl. Dekleta in žene bi rade vedele, kakšno dekle si vzel za ženo. Ti si prvi iz naše doline, ki si se poročil z Američanko. To je cela senzacija... Doma, v naši hiši so seveda vsi iz sebe. Nobeden od nas že ves teden ni pošteno prespal noči. Mati, Pavla in Poldka — ki spijo vse v isti sobi — toliko da so zatisnile oči zadnje tri ali štiri noči, kajti venomer se pomenkujejo in ugibajo. Preteklo noč so se dogovarjale, da bodo dale pobiti najmlajšega telička, v počastitev vrnitve izgubljenega sinu, toda teliček, nesrečno živinče, ima šele dva tedna in še ni posebno ‚rejen‘ — zato so sklenile teden ali dva počakati, da se nekoliko bolj približa predpisani svetopisemski teži.“

Več minut smo se smejali. Vse dotlej nisem mogel prevesti Stelli Francetovih besed.

Polagoma sem sprevidel, da sem v teh devetnajstih letih svojega bivanja v Ameriki pomenil več za svoje, ki so ostali v stari domovini, kakor so oni pomenili zame. V razvihranosti svojega življenja v Ameriki sem malone izgubil ves čut zanje in sploh za vso staro domovino. Svojem sem bil pa po drugi strani zmerom neustrašljiv Marco Polo, ki se je kot štirinajstletnik drznil oditi v širni svet. In zdaj sem po dolgih letih prišel domov! In po poročilih v časopisju sem v širnem svetu postal velik

človek. Postal sem „slaven“ in sem vrhu tega proslavil tudi njihovo dotehmal nepoznano, mikroskopično kranjsko deželo!

Ko smo se popoldne vozili z vlakom proti domu, sva se s Stello o tem razgovarjala.

„Strašno zabavno!“ je dejala ona.

„Tako iznenada“, sem dodal jaz, „sem postal velika žaba v majhni luži!“

*

Na podeželski železniški postajici sosednje vasi, ki se mi je pa zdela še desetkrat manjša, nego sem se je spominjal, je stala gruča ljudi — kmetov, žensk, mladeničev, deklet, otrok, ki so bili vsi v najlepši prazniji obleki, nekateri moški brez sukenj, nekatera dekleta v pokrajinski narodni noši.

„Moj Bog, menda ne kanijo pričeti vzklikati ali kaj takega,“ je rekla Stella, „to bi bilo pa že preveč.“

Stali so tiho, le tu pa tam se je zahihitalo kako dekle. Nobenega od njih nisem poznal; samo nekateri obrazi so se mi zdeli nejasno domači... To je bil velik, prijeten, bolesten trenutek... Ko sva stopila izpred vlaka, je nekdo izmed mladih ljudi iztegnil roko proti meni, rekoč: „Pozdravljen! Ali se me kaj spominjaš? Jaz sem ta in ta.“

Spoznal sem ga po spominu, nakar smo se zasmeli in nastal je glasen šepet v množici.

Nato sta stopila dva mlada fanta, ki sta bila zelo podobna Francetu in Jožetu, iz množice. Bila sta moja druga dva brata, po letih nekaj pred Francetom in Jožetom in tudi malo višja od njiju. Eden od njih je bil lepše postave kakor vsi drugi trije skupaj. Stella je od veselja nalahno vzkliknila. Segli smo si v roko.

„Jaz sem Stan“, je dejal s smehom prvi. Imel je velikansko roko, toda njegov prijem in pogled njegovih oči, s katerim me je pozdravil, je bil poln miline resnično krepkega človeka.

„Jaz sem Ante“, je rekel drugi in se takisto nasmel. Bil je najzalši, toda kakor Stan, popoln kmečki fant brez mestne omike in olike.

Nato se nas je vseh pet s Stello vred na vso moč zasmelo in množica se nam je pridružila.

„Kje so pa oče in mati in dekleta?“ sem vprašal.

„Doma so — vsi“, je odvrnil Stan.

In zopet smo se, ne vem zakaj, vsi zasmeli in stopali preko polj in travnikov proti domu in za nami se je podila tolpa vaških dečkov. Dolina se mi je zdela zelo zelo majhna in silno krasna. Pomlad se je zakesnila in zelenje je šele pričelo poganjati. Med svetlim zelenjem trav-

nikov so bili otočki rumenih trobentic in rdeče detelje. Ob jarkih so na gosto rase spominčice in v senci raztegnjenega leševja sem opazil na enem mestu več zvončkov, kakor sem jih videl v Ameriki v vseh devetnajstih letih . . . nekaj trenutkov me je vse sililo na jok in toliko da sem se vzdržal solz . . .

V Blatu — naši vasi — je bila zbrana druga manjša množica. Spoznal sem nekaj obrazov. Bila sta dva ali trije mojih stricev in prav toliko tet, kakih dvajset bratrancev, od katerih jih je nekaj prispelo tudi iz drugih vasi, toda nobeden ni izpregovoril. Z globokim, vrojenim taktom so me pustili, da sem pohitel proti naši hiši.

Pogled na mojo mater, ki me je čakala na dvorišču naše hiše na istem mestu, kjer sem se bil poslovil od nje leta 1913., me je globoko presunil. Postarala se je in telo se ji je sključilo; lasje so ji bili sivi in tenki, oči in lica vdrta, toda njen objem mi je govoril, da je še zdrava in krepka. Nepričakovano me je prevzela žalost, zakaj ji nisem večkrat pisal. Hotel sem nekaj reči, toda kaj naj bi rekel? Tudi sama ni ničesar rekla. Nasmehnila se je, me držala za roke in telo se ji je malo zazibalo na desno in levo, v jasni, neizrazni sreči.

Moj oče, takisto siv in sključen, mi je podal tresočo se, razorano roko, toda na splošno je bil kljub svoji priletnosti dobro ohranjen in v popolni oblasti svojih zmožnosti. Zasmel se je in dejal: „Nazadnje si torej le prišel. Zdravstvuj!“

Tu so bila še dekleta. Štiri od njih so stale ob zidu hiše.

„Jaz sem Tončka“, je dejala po letih prva, omožena sestra, ki je prišla iz Belgrada, da bi bila ob mojem prihodu doma. Bila je kakor kaka mlada matrona.

„Jaz sem Pavla“, se je predstavila po letih druga sestra. Okoli glave je imela ovite velike kite rjavih las. Neka žalostna ljubezenska zadeva, ki sem zvedel zanjo pozneje, je dala njenemu obrazu, ki je bil prej ljubek, lepoto, ki je zdaj ne morem opisati.

„Jaz sem Poldka“, — moja tretja sestra, živahno dekle, odkritega obraza, oblečena v narodno nošo. Dve debeli svetlorjavi kiti sta ji viseli na hrbet. Bila je edina, ki se je vdala genotju in se je malo jokala. „Tako sem vesela!“

„Jaz sem Anica“, — moja najmlajša sestra, dete naše družine, molčeča, plaha mlada deklica, ki je, kakor Jožeta, nisem dotlej nikoli videl.

Naposled se je prikazala na pragu nad stopnicami moja sestra Mimi, zdaj Manuela imenovana. Po svoji ordinaciji preteklo leto je sedaj prvič posetila svoj dom. Kot žrtev zmedenih občutkov sem pohitel k nji. Ničesar ni izpregovorila; smejala se je z obrazom kakor Madona, če se sploh

sme kak obraz tako imenovati. Dejala je: „Jaz sem Manuela.“ Segla sva si v roko. Trenutek prej so mi rekli, da je ne smem objeti ali poljubiti, ker je usmiljenka. Tudi roko sem ji smel podati samo zato, ker sem ji bil brat. Gledal sem vanjo — v njen okroglasti, gladki, jasni obraz z živomodrimi očmi in svetlordečimi lici pod širokim belim pokrivalom njenega reda — in nisem mogel (in še zdaj ne morem) razumeti, zakaj je postala redovnica.

Čez nekaj časa smo vsi odkorakali v hišo, v kateri se nas je vseh deset rodilo, pred nami pa naš oče, ded in naši predniki ne vem koliko rodov nazaj. Toda razen nekaterih poprav tu pa tam se hiša ni spremenila, in ker sem imel v svoji zavesti vtisnjen Empire State Building in notranjščino Grand Centrala v New Yorku, se mi je zdela hiša mnogo manjša, nego sem si jo mislil. Opazil sem, da so rabile mati in sestre v kuhinji isto kuhinjsko orodje kakor leta 1913. V pritličju in v zgornjici so bile iste glinaste peči; iste postelje, mize, stoli, klopi in omare; iste slike in okraski na stenah. Na okenskih policah so stali lonci z rožami, ki so pravkar pričenjali brsteti. Zastori, posteljna pokrivala in namizni prti so bili čisto novi. Razprostrli in razobesili so jih zaradi mojega prihoda. Vse to je bilo ročno delo mojih sester: čipke in veze-nine, izbrani vzorci in barvne sestavine. (Pozneje sem zvedel, da so moje sestre članice Jugoslovanskega kmečko-rokodelskega zavoda, ki prodaja delo njihovih rok belgijskim trgovcem s čipkami ter angleškim kramarjem kurioznih predmetov v Egiptu, a ti jih potem prodajajo ameriškim uvoznikom ter tujim turistom kot belgijsko ali egiptsko ročno delo.) Ena mojih sester mi je pokazala čipke, ki so bile vanje vdelani znaki sfinge in piramid. Rekla je: „Kaka Američanka bo to nedvomno kupila drugo leto v Aleksandriji ali Kairu!“ — nakar smo se vsi zasmejali.

V hiši je bila pogrnjena miza z velikim vrčem spominčic na sredi. Na mizi je bila pripravljena jedača in vino za nas vse, sedli smo ter poskušali jesti in piti, toda na materino nezadovoljstvo ni imel nihče posebnega uspeha. Vsi smo bili preveč razburjeni, presrečni, prepolni ganotja, ki zanje nismo imeli izraza.

Sredi pojedine je moja sestra Pavla kar tako meni nič tebi nič pripela nekaj cvetlic Stelli na jopič, meni pa v gumbnico suknje in medtem se ji je otožni, ljubki obraz široko razsmejalo. „Krasne so“, je dejala Stella in jaz sem prevedel njene besede Pavli. „Da,“ je pritrdila Pavla, „letos jih je toliko, da bi mogel človek vzeti v roko koso in jih kositi kakor travo ali deteljo.“ Nato je dodala: „Mislim, da je vse to tebi na čast“, in se je zopet zasmejala.

To me je „pridobilo“; bila je tako odkritosrčna in vljudna. Prijel sem jo za hrapavo roko in ji jo poskusil poljubiti. Toda to je bilo preveč za Pavlo. Odtrgala se je od mene, se razjokala in zbežala iz hiše.

„Ne more trpeti, da bi bil kdo tako ljubezniv ž njo“, je opomnila sestra Tončka. „Kar pri miru jo pusti.“

Stella je bila v zadregi. Sprva ni skoraj ničesar razumela, kar smo govorili. Prevedel sem ji posameznosti razgovora. Tudi ona ni mogla jesti. Vsi so jo gledali. Zaupno so me povpraševali po njeni rodbini. Vsi so si prizadevali, da bi se ji prikupili. Ker pa seveda niso mogli govoriti v njenem jeziku, jim je bilo prav tako nerodno kakor nji. Toda čez nekaj časa so izumili ona in oni nekak način govorjenja z rokami in očmi, ki so z njim poskušali izražati drug drugemu brez moje pomoči posamezne preprostejšje misli.

Stella, ki je v bistvu preprosta, odkrita oseba, se je takoj spočetka razumela z mojimi ljudmi. Moja sestra Poldka mi je dejala: „Nimaš pojma, kako smo bili vsi v skrbeh, da prideš nemara — kot slaven pisatelj — domov s kako svojeglavo, prevzetno tujo damo, pa si zdaj lahko misliš, kako nam je odleglo. Moj Bog, kako rada bi se kaj pomenila z njo!“

In Stella mi je rekla: „Skoraj neverjetno je, kakšna je ta tvoja rodbina. To je nekakšna družina, ki bi dober pisatelj mogel napisati celo ‚sago‘ o nji... Menila sem, da bodo čisto ravnodušni do tebe, ker so te kot štirinajstletnika pustili v Ameriko. Zdaj pa vidim, da te imajo radi, čeprav nisi pri njih. Rekla bi, da so na svoj kmečki način sprejeli tvoj odhod v Ameriko prav tako kakor sprejemajo kako drugo muho usode, ne da bi spremenili svoje osnovno stališče — čuvstva ljubezni — do tebe. To, da jim tako dolgo nisi pisal, jim je bila druga igra usode, ki so jo morali sprejeti, ni pa bilo vzrok, da se ne bi resnično brigali zate. Nekaj čudovitega je po mojem mnenju to... Prosim, reci jim, da jih imam vse rada.“

Povedal sem jim.

„Hvala lepa“, sta odgovorili mati in Poldka. Ostali niso ničesar rekli. Namuznili so se in povsili oči. Poldka, ki je, kakor pravim, najbolj prostodušna v naši družini, je dejala: „Povej ji v našem imenu, da jo imamo tudi mi radi. Kar objeli bi jo, četudi nismo vajeni tega.“

Prevedel sem to Stelli. Zopet smo se vsi zasmjeli.

*

Na dvorišču in jablanovem vrtu so se pričeli zbirati ljudje: vaščani iz naši vasi in bližnjih občin, sosedge, sorodniki in prijatelji naše rod-

bine. „Menda bi te radi videli,“ je dejala mati, „in ker jih ne moremo vseh povabiti v hišo, bi morali iti ven.“

Potemtakem smo odšli Stella, nekaj mojih bratov in sester in jaz ven. Tam je bilo nemalo iskrenega rokovanja. „Pozdravljen! . . . Pozdravljen! . . . Dobrodošel doma!“ Ljudje so delali tihe opazke in neodločno kaj malega povpraševali. „Dobro se še spominjam, ko si odšel v Ameriko . . . Kakšna se ti zdi po vseh teh dolgih letih naša vas?“ Nekateri izmed njih so se nerodno držali, kakor se morajo po njihovem mnenju držati preprosti kmetje vpričo človeka, ki se o njem piše v časopisih, toda kmalu so se nehali tako vesti in vnel se je živahen, prijeten preprost razgovor, ki so ga prekinjali samo vzkliki poštenega veselja.

Seznanil sem se z mladim kmetom, ki je zdaj oženjen in oče peterih otrok; hrustil se je, da me je nekoč, ko sva se bila spopadla zaradi neke piščalke, pretepel; in ko mi je to omenil, se mi je zdelo, da se spominjam tega pripetljaja. Drugi mlad človek, ki je tudi oženjen in oče več otrok (od katerih mu je eden objemal nogo), je priznal, da sem ga večkrat nabil in mi je klical v spomin vzroke najinih pogostih preteпов. Neka stara kmetica je na vsak način hotela, da sem šel na njen dom, za lučaj daleč od naše hiše, kjer mi je pokazala na steni neko opazko, ki sem jo kot deset ali enajstletnik izpraskal na nji o nekem vaškem tovarišu. Druga stara ženska, ki je že za mojih dni slovela v selu zaradi svojega zlobnega jezika, je stopila naprej in nakremžila svoj brezzobi obraz, rekoč: „Zmerom sem bila prepričana, da se danes ali jutri vrneš kot velik človek.“ Pozneje so mi pa pripovedovali, da je, kadar nisem dolgo časa pisal domov, nadlegovala mojo mater in sestre s klepetanjem o svojih sanjah in prividih, v katerih me je videla zaprtega ali ubitega ali pa prepirajočega se v kakšnem ameriškem rudniku.

Govoril sem s stricem Mihom, svojim priljubljenim stricem, ki je kakih petnajst let mlajši od mojega očeta. Vse do zadnjega časa je bil župan v našem okraju; to je zdrav, razumen star kmet. Že v moji deški dobi sva si bila dobra prijatelja. Sprva sva se na kratko nekaj vsakdanjega pomenila, nato me je pa potegnil v stran, se izhrkal, se zazibal z vso težo svojega telesa z ene noge na drugo in zopet nazaj ter dejal: „Recimo, da si res velik človek v svetu, kakor pišejo listi, toda vkljub temu ti moram nekaj malega povedati. Po mojem mnenju ni bilo prav nič lepo od tebe, da nisi česče pisal svoji materi. Bila je vsa v skrbeh. Koliko noči ni mogla spati, ko je premišljala, da si nemara v stiski ali mrtev. To ti pa pravim zato, ker te imam rad še od tedaj, ko si mi bil komaj do kolen, in ker ti mati neče sama kaj takega očitati — in moja želja je, da ji večkrat pišeš, kadar prideš nazaj v Ameriko.“

„Saj bom, stric Miha“, sem dejal.

„Toda ne smeš mi zameriti, da sem ti to povedal“, je dejal Miha. „Zdaj, ko si prišel domov, je vse to pozabila.“

V množici je bilo tudi več „Amerikancev“, ki so nekaj let delali v Ameriki in se vrnili. Vsakdo od njih je znal nekaj angleških besed, pa se je hotel s svojim znanjem postavljati pred svojimi sovaščani. Izpraševali so me o Ameriki. Ali je kriza — gospodarska kriza — tam res tako huda, kakor pišejo časopisi? Je li res tam toliko ljudi brez dela?

Druga vprašanja: Ali so zgradbe v Ameriki res tako visoke? Je li res, da je neko drevo v Kaliforniji tako debelo, da so izvrtali skozi njega predor za avtomobilsko cesto. Kako ameriški kmetje obdelujejo zemljo? Je li res, da večidel vse poljedelsko delo opravljajo s stroji? Ima li New York res sedem milijonov prebivalcev? So li res veleposestva na zapadu večja nego je vsa kranjska dežela? So li res v New Yorku podzemne železnice? Ali res cenijo Henryja Forda na bilijon dolarjev? Je li Sinclair Lewis največji ameriški pisatelj? Sta li knjigi „Arrowsmith“ in „Babbitt“, ki sta prevedeni v srbski jezik, njegovi najboljši deli? . . .

Stella je odšla z mojim bratom na sprehod skozi vas, pa so začele ženske, zlasti moje nečakinje in tete, povpraševati o nji, sprva neodločno, zaupno, potem pa smejeje: Koliko ji je let? Koliko časa sva že poročena? So li njeni ljudje premožni? Koliko dote mi je prinesla? Ima li sestre in brate? Ali si sama šiva obleko? . . . To je dovedlo do izpraševanja o ameriški ženi na splošno: Ali vse kupujejo obleko v trgovinah? Si li katera sama peče kruh? Sama pere perilo? Znajo li dobro šivati in veziti? Se li ameriške hiše dosti razlikujejo od kranjskih? . . .

In tako ni bilo ne konca ne kraja naivnemu, neumnemu in občutljivemu izpraševanju, ki sem pa kljub temu z veseljem nanje odgovarjal. Vendarle sem bil tudi vesel, ko je prišla pod večer moja mati in mi velela, naj grem kaj prigriznit in popit. „Gotovo si lačen in truden, ker vse popoldne govoriš“, je dejala. „In kje je Stjella?“ . . . Prijetno mi je bilo tako izgovarjanje ženinega imena . . .

V hiši mi je rekla mati: „Včeraj bi te bila rada vprašala milijon stvari, toda zdaj sem vse pozabila. Nič za to. Saj si se vrnil in imaš čedno ženo. Kaj naj bi te izpraševala?“

Sedli smo za mizo. „Mati,“ sem vprašal, „kako pa gospodarite? Kaj rabite za denar?“

Ona se je nasmehnila. „Seveda, to krizo imamo, ki ni nič dobrega za nas, toda dovolj svojih pridelkov prodamo, da si lahko kupimo, kar potrebujemo in česar ne moramo doma pridelati. Velika družina nas je, toda Poldka in Pavla delata obleko za nas vse, in obleka, ki jo onidve

naredita, je boljša, nego ona, ki jo človek kupi v mestu. Ante zna spretno sukati orodje in lahko malone vse sam napravi ali popravi. Tudi zidati zna. Lani sta zgradila s Stanom cementiran most preko potoka. Predlanskim sta izkopala novi vodnjak, ki si ga videl. Stan je orač, kakršnega ni v naši soseščini. Vsi so zdravi in pripravní za kaj, hvala Bogu. Niti ob žetvi nam ni treba najemati drugih. In ker nas je toliko, je naša domačija — hiša in svet — po zakonu davka prosta.“ Zopet se je zasmejala: „Zdaj se mi pričinja povračevati, ker sem imela toliko otrok . . . Izhajamo.“

Ono noč sem po večerji, pri kateri smo imeli doma povójeno bravino ter blago odišavljeno kuhano vino iz vinograda nekega našega sorodnika v Beli Krajini, spal na rjuhah iz sirovega, doma tkanega platna v postelji, kjer sem nekoč, kakor vsi moji bratje in sestre, prvokrat cvilil in vekal.

*

S Stello sva želela ostati v Blatu nekaj tednov, moji domači so pa želeli, da bi ostala za vedno; toda to nama je kmalu postalo malone nemogoče.

Nedeljski časniki so poročali o mojem prihodu in na ponedeljek jutro so prispeli v našo vas poročevalci iz Ljubljane. Ali bi jim hotel povedati svoje vtise o stari domovini ter kaj o „socialnem, gospodarskem, političnem in literarnem življenju v Združenih državah“. V torek so že prinesli časopisi dolge članke o mojih vtisih glede kranjske dežele, o mojem mnenju glede Amerike in celó, da zna Stella, ki je takisto vesela kranjske dežele, že peščico slovenskih besed. Isti dan je pričelo prihajati v Blato cel kup pisem in brzojavk. Literarni in kulturni klubi so pozdravljali moj prihod. Neki sotrudnik revije me je prosil za „obširen interview o Ameriki“. Vabili so me na dom v Ljubljani in drugod, na piknike in „večere“, na izlete na planine.

Da bi mogla sprejeti vsaj nekaj povabil, sva se s Stello preselila nazaj v ljubljanski hotel. Toliko da sva se dobro vpisala v hotelsko knjigo, že je stal napol iz sebe pred nama gospod iz banske pisarne. Brez sape in brisajoč si čelo je začel pripovedovati o nekakšnem razbijanju v hiši poleg hotela in naju je prosil, naj bi se preselila v drug hotel, kjer nas po njegovem prepričanju ne bo noben ropot motil. Smejala sva se in mu odgovorila, da, vajena hrušča in trušča v New Yorku, nisva razbijanja v sosednji hiši niti slišala!

V četrtek smo imeli svoj prvi „večer“ na domu odličnega slovenskega romanopisca, ki je hkratu tudi gimnazijski profesor, izdajatelj, urednik

in krasen človek. Ta „dogodek“ je bil tipičen za naslednje „večere“, od katerih prvi se je vršil na domu največjega živečega slovenskega pesnika, a drugi v hiši urednika najstarejše slovenske literarne revije. Tamkaj so se zbrali vsi slovenski literarni in kulturni svetilniki s svojimi ženami. Na srečo so nekateri izmed njih govorili angleško in mi pomagali pri moji slovenščini, kadar sem poskušal odgovarjati na tisoč vprašanj o Sinclairu Lewisu, Edna St. Vincent Millayju, Robertu Frostu, Countéeju Cullenu, Hartu Craneu, Jamesu Stevensu, Walteru Winchellu in o novih smereh v ameriškem slovstvu; pa o gospodarski krizi, raketirstvu (delavskem izsiljevanju) in o Al Caponeu, delavskem gibanju, problemu ljudskih plemen, o novi Američanki, bodočnosti Združenih držav itd. Stella je sedela med dvema literatoma in ni razumela niti besedice, razen kdaj pa kdaj kako mojo angleško vpadico, kadar se nisem mogel slovensko izraziti. Odgovarjal sem na vprašanja od devetih zvečer do treh zjutraj. Potem so naju po svoji navadi spremili gostitelj in gostiteljica ter vsi ostali gostje — kakih trideset oseb — do najbližjega vogala pri hotelu. Preden sva se od vseh poslovila, se je že daniło nad planinami.

Deset dni so trajale te ceremonije, potem pa še opere, dramske predstave in koncerti, za katere so nama pošiljali vstopnice.

Polagoma sem sprevidel, kar mi je bilo v moji deški dobi samo nejasno znano, da je poleg poljedelstva vodilna kranjska industrija kultura. Ta je pristen del dežele. V Ljubljani je sedem velikih knjigarn (prav tako velikih, kakor so trgovine z železom, manufakturnim blagom in drogerije v tem mestu), in tri od njih so stare že dokaj desetletij. Zvedel sem, da knjigarne-založnice ter knjižne družbe, ki jih je enajst, izdajo vsako leto na stotine knjig, od katerih jih samo majhno število gre izpod 2000 izvodov! Razen tega ima vsaka knjigarna zbirko najnovejših nemških, francoskih, čeških, srbohrvatskih, pa nekaj angleških in italijanskih knjig. Založniki ne oglašajo, kajti v Sloveniji malone vsakdo — trgovec, kmet in intelektualec — kupuje knjige ali je pa naročen nanje pri kakem knjižnem založništvu. V Ljubljani sva videla s Stello mlade in srednjih let ženske, ki so, ko so poprodale jajca, prinesena v mesto z dežele, hodile v knjigarne kupovat knjige.

V dveh letih so, kakor so me informirali, igrali v Ljubljani petdesetkrat *Hamleta*. Večina mestnih ulic je imenovanih po pesnikih, romanopiscih in jezikoslovcih. Največji spomenik v Ljubljani ima pesnik. Kadar gredo študentje na deželo, so navadno namenjeni h grobovom ali rojstnim krajem pesnikov, dramatikov in drugih pisateljev. V kavarnah se je večina razgovorov, ki sem jih slišal, sukala okoli gle-

daliških predstav, slikarstva, kiparstva, arhitekture, knjig, glasbe in socialnih ter gospodarskih idej. Večina vprašanj, ki sem jih dobil gledé Amerike, se je nanašala na kulturne in socialne probleme, in med ljudmi, ki so me izpraševali, je bil mlad duhovnik, aktiven častnik, žena knjigoveza, pa neki živinozdravnik, ki sem slučajno nanj naletel. Njih zanimanje pa očitvidno ni bilo diletantsko. Bilo je izrazito intimen del njih življenja, Ljubljane, dežele.

To, da sem v Ameriki nekaj malega napisal ter prejel za svoje delo nekaj priznanja, se je mnogo bolj dojmilo mojih rojakov, kakor da bi bil prišel domov, recimo, kot milijonarski industrijec. Odtod ves ta hrup v javnosti in vrtinec gostoljubja.

Pa še nekaj drugega je bilo vzrok temu hrupu in navdušenju. Slovenci so, kakor sem že naglasil, majhen narod; bili so manjšina v Avstriji in zdaj so — neizbežno — manjšina v Jugoslaviji. Hkratu so pa neizmerno ponosni na svojo kulturo in domovino; neizmerno so patriotični, toda ne tako ofenzivno. Kadarkoli potemtakem ta ali oni „sin Slovenije“ kaj doseže, napravijo takoj velik hrup zaradi tega. Če pa kaj doseže na kulturnem polju, tedaj morajo seveda napraviti še glasnejši hrup. Kar največ storijo tudi, da opozorijo Srbe in Hrvate nanj. To se je zgodilo v mojem primeru.

Ko sem se z nekaterimi novimi prijatelji v Ljubljani bolje seznanil, sem jim poskušal dopovedati, da imajo pretirano mnenje o meni, toda bilo je že prepozno. Dolžili so me skromnosti.

*

Kdaj pa kdaj se nama je v teh desetih dneh slave s Stello posrečilo za nekaj popoldanskih ur pohiteti v Blato. Tako sva se poblize seznanila z našo rodbino, našimi sorodniki in drugimi vaščani. Moja brata France in Jože sta naučila govoriti Stello cele fraze in dolge stavke po slovensko, kar je vaščane zelo zadovoljilo in povzročalo dokaj veselja.

S stricem Mihom sva posedala na solncu pred čebelnjaki in se razgovarjala. Neki dan sva se pomenkovala o svetovnem položaju. On je čital o tem v ljubljanskih časopisih. Rekel je, da je bilo nekaj člankov polnih hudega prerokovanja. Je li v resnici tako hudo? Ali mislim nemara tudi jaz, ki sem bil v širnem svetu, da so razmere na robu propada ali kaj takega? Pa kaj da mislim o dogodkih v Rusiji? Povedal sem mu, kar sem mislil.

Tedaj je dejal: „Po mojem mnenju je ta *kriza* dokaj slaba za posamezne ljudi v nekih delih sveta, toda za nas, ki smo tukaj na grudi, se bodo razmere bržkone tako ali tako izravnale same po sebi in nazad-

nje bomo ostali mi kmetje prav tu, kjer smo; v svojih selih, na svojem malem kosu sveta in bomo delali ono isto, kar delamo že tisoč let. Ne razumem, kaj pomenijo vse té stvari — zlata valuta, srebrna valuta in tako dalje —, toda naj pomenijo karkoli že, prepričan sem, da bo to solnce še dolgo časa sijalo in da bo ta črna gruda okoli nas“ — zamahnil je z rokami proti njivam krog in krog vasi — „dajala plod, dokler bomo imeli gospodarsko orodje in živino ter delavne roke. Vse té stvari skupaj — solnce, gruda, naše roke, gospodarsko orodje in živina — pomenijo, da bomo jedli ter živeli.“

Po mojem mnenju je imel stric s svojega ozkega stališča popolnoma prav. Malone brez ozira na to, kar se godi v Ameriki, Rusiji in po Evropi, bodo ostali kmetje v selu Blatu tam, kjer so. Za Američane pomeni Kranjska zaostalo poljedelsko deželo, toda v tej krizi se njena zaostalost ali njen počasni tehniški razvoj v preteklosti spreminja v blagodat. Njen „napredek“ v ameriškem smislu besede je bil tako počasen, tako zaporeden, da so vlada ter drugi činitelji in ustanove imeli dovolj časa, ugodno prilagajati svoje zakone in stališča potrebam kmeta, ki je hrbtenica in duša dežele. Odtod mojega strica solnčno-zemeljski optimizem ter njegov smisel za stanovitnost, ki sta tipična ne zgolj za Kranjsko, ampak za večino Jugoslavije...

Medtem je tele v našem hlevu pridobivalo na teži in domači družinski svèt je sklenil, da se bo veselica „pitanega teleta“ vršila na drugo nedeljo po vrnitvi izgubljenega sinu.¹ Moj oče je naročil vina z otoka Korčule v Dalmaciji. Moje sestre in mati so ves teden delale načrte, kakšne kolače bodo spekle. Moja brata Stan in Ante sta nabrala nekaj lesa ter postavila mize in klopi pod jablanami, ki so se pravkar razcvetele. Vsi naši sorodniki in rodbinski prijatelji so bili povabljeni.

Zdaj sem se domislil, da bi bilo primerno povabiti tudi moje nove prijatelje, literate in njihove žene. Ta misel je preplašila vso mojo rodbino. Toda bodo li prišli? ... Saj je to, če povabi sin naše rodbine v Blato največjega živečega pesnika, vodilnega živečega romanopisca, izdajatelja najboljše slovenske revije v Sloveniji in druge morda prav tako velike pisatelje, prav taka posebnost, kakor če bi sin kakega farmerja v Pennsylvaniji povabil na nedeljsko kosilo ljudi, kakor so na primer Henry Ford, Will Rogers, Calvin Coolidge, Al Smith in Gene Tunney. Imeti moramo na umu, da so literatje največji ljudje na Kranjskem, zlasti še kmečkemu ljudstvu.

¹ Ves ta prizor je seveda pesniško precej pretiran, zato ga je treba čitati — cum grano salis... (Op. ured.) — Ves članek se v prevodu brez prevajalčeve krivde nekako čudno bere. Zdi se mi, da je lažje pretiravati v angleščini kot v slovenščini. L. A.

Vendarle sem jih v očetovem imenu povabil in prišli so z ženami vred — v tolikšnem številu, da sta bila Stan in Ante prisiljena napraviti v naglici še eno mizo.

Bilo je svetlo, toplo nedeljsko popoldne in lahna gorska sapica je vela po dolini. Literatje so se pomešali z vaščani, hvalili vas, vzklikali spričo lepote polj in travnikov in z zanosom občudovali sestre in brate izgubljenega sinu.

Prvak pesnikov je bil ginjen do solz, ko je na pobudo moje sestre Poldke majhna kmečka deklica stopila predenj in recitirala njegovo naj-slovitejšo pesem. Takisto je bil ginjen prvak romanopiscev, ko so mu kmetje in kmetice prinašale stare izvode njegovih knjig in ga prosili, naj bi jim „kaj lastnoročno vanje napisal“.

Moja sestra Pavla in mati sta bili v kuhinji, obe nepopisno srečni. France in Jože sta brez suknjiča in s predpasnikom na sebi prinašala iz kuhinje krožnike (izposojene iz vse vasi) in pladnje, naložene s kosi pitanega teleta. („Ubožec!“ je dejala Stella, ki ga je pred tremi dnevi videla še živega v hlevu.) Stan in Ante sta nalivala vino. Poldka je pripenjala spominčice in zvončke gostom na obleko. Moja najmlajša sestra Anica je nosila na mize kruh in kolače. Tončka in Manuela sta se bili morali vrniti v Belgrad.

Gostija je trajala vse popoldne. Planinski vetrič je osipal z jablan cvetje na mize in gostom na glave. Govorilo in smejalo se je vse vprek. Polagoma so začeli vaščani in literatje prepevati slovenske narodne pesmi o ljubezni, vinu in lepoti domačih krajev.

Stella je vzkliknila: „O, da bi bila moja mati tukaj! Pa moj brat, pa Seren, Meta in Tiby“ — cela posadka njenih ameriških prijateljc.

„Pa Ben in Kyle in Carey . . .“ sem pričel jaz naštevati svoje prijatelje, ki so ostali v Združenih državah.

Ko je nastal odmor v prepevanju, se je dvignil prvak pesnikov, s kozarcem v roki, in vsi so utihnili, da bi ga slišali. Govoril je o krasnem popoldnevu, planinski sapici, solncu in jablanovem cvetju, pitanem teletu in vinu s Korčule. Poveličeval je naše selo, njega prebivalstvo, posebno pa mojo mater in očeta; z besede čiste poezije je omenjal polja in travnike krog in krog vasi. Nazadnje se je spomnil „izgubljenega sinu“ in je govoril o njegovem odhodu v Ameriko in njegovi vrnitvi. Ni mi mogoče navesti njegovih krasnih besed. Končal je: „Izpraznimo čaše!“

In izpraznili smo kozarce. Nekdo je ubral novo popevko.